

Recenzie de carte: Andrei Pleșu, *Minima moralia*, ediția a IV a, Editura „Humanitas”, București, 2008, 162 pagini, ISBN: 9789735019693...

Motto: „Lui Constantin Noica. Dacă nu l-aș fi cunoscut, n-aș fi putut scrie această carte. Dacă l-aș fi ascultat, n-aș fi scris-o.” (Andrei Pleșu)

Omul de cultură Andrei Pleșu s-a născut la 23 august anul 1948, în municipiul București. Absolvent al Facultății de Arte Plastice, Secția de istoria și teoria artei. Doctoratul în istoria artei la Universitatea din București, cu teza *Sentimentul naturii în cultura europeană*. Lector universitar la Academia de Arte Plastice, București (cursuri de istorie și critică a artei moderne românești) (1980-1982). Profesor universitar de filozofie a religiilor, Facultatea de Filozofie, Universitatea din București (1991-1997). Fondator și director al săptămânalului de cultură *Dilema* (1993). Fondator și președinte al Fundației „Noua Europă” și rectorul Colegiului „Noua Europă” (1994). Membru al World Academy of Art and Science (1997). Membru al Académie Internationale de Philosophie de l'Art, Geneva, Elveția (1999). Dr. phil. honoris causa al Universității „Albert Ludwig” din Freiburg im Breisgau, Germania (2000) și al Universității „Humboldt” din Berlin, Germania (2001). Commandeur des Arts et des Lettres, Paris, Franța (1990). New Europe Prize for Higher Education and Research la Berlin, acordat de Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences, Stanford, Institute for Advanced Study, Princeton, National Humanities Center, Research Triangle Park, North Carolina; Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS), Wassenaar; Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences (SCASSS), Uppsala și Wissenschaftskolleg zu Berlin (1993). Premiul Academiei Brandenburgice de Științe din Berlin, Germania (1996). Ordre national de la Légion d'Honneur al Franței (în martie, în gradul de Commandeur și, în decembrie, în gradul de Grand Officier) (1999) etc.

Activitatea publicistică: Călătorie în lumea formelor (eseuri de istorie și teorie a artei), *Meridiane*, București, 1974; *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, Univers, București, 1980; ediții *Humanitas*, 1992, 2003; *Francesco Guardi*, *Meridiane*, București, 1981; *Ochiul și lucrurile (eseuri)*, *Meridiane*, București, 1986; *Minima moralia (elemente pentru o etică a intervalului)*, *Cartea Românească*, București, 1988; ediții *Humanitas*, 1994, 2002, 2006, 2008 (trad.: franceză, L'Herne, Paris, 1990; germană, Deuticke, 1992; suedeză, Dualis, Ludvika, 1995, maghiară, Tinivár, Cluj - Napoca, 2000; împreună cu fragmente din *Limba păsărilor*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000; slovacă, Kalligram, Bratislava, 2001); *Jurnalul de la Tescani*, *Humanitas*, București, 1993, 1996, 2003, 2005, 2007 (trad.: germană, Tertium, Stuttgart, 1999; maghiară, Koinónia, Budapesta, 2000); *Limba păsărilor*, *Humanitas*, București, 1994; reeditare *Humanitas*, 1997; *Chipuri și măști ale tranziției*, *Humanitas*, București, 1996; *Eliten - Ost und West*, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2001; *Despre îngeri*, *Humanitas*, București, 2003; reeditare *Humanitas*, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008; *Obscenitatea publică*, *Humanitas*, București, 2004; reeditare *Humanitas*, 2005; *Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri*, *Humanitas*, București, 2006, 2007, precum și numeroase studii și articole în reviste românești și străine.

Poate că cea mai seducătoare ipostază a lui Constantin Noica este aceea socratică, a înțeleptului care trăiește – transfigurat și transfigurator – prin discipoli. În deceniul în care apăreau „*Jurnalul de la Păltiniș*” și „*Epistolarul*”, Andrei Pleșu publica – mai întâi fragmentar, în anul 1987, în „*Viața Românească*”, apoi integral, la Editura „*Cartea Românească*” (1988) –

un eseu datorat, mărturisește autorul însuși, maestrului: „Dacă nu l-aș fi cunoscut, n-aș fi putut scrie această carte. Dacă l-aș fi ascultat, n-aș fi scris-o“.

Descinzând, cu experiența înălțimilor și nu fără orgoliul (ceea ce ar putea echivala cu umilitatea) apostolatului, din Păltinișul - Olimp, discipolii lui Constantin Noica încearcă să concilieze regalitatea filozofiei cu derizoriul și cu amorful vieții cotidiene. Dintre „inițiații“ de la Păltiniș, pe Andrei Pleșu îl preocupa cel mai mult reflecția asupra actului etic, integrarea faptei morale în scenariul devenirii spirituale, în destinul individual. O etică mobilă, a devenirii, a intervalului, a trăirii în succesiunea momentelor de criză ne propune Minima moralia, eseu care, ajuns – iată – la a patra ediție, își păstrează valențele de luare de poziție demna, de atenție pe fundalul discuțiilor actuale privind condiția omului și a culturii în lumea (post)modernă.

Cu optimism speculativ, Andrei Pleșu pornește – în încercarea sa de a circumscrie teoretic dilemele etice proprii vieții de fiecare zi a omului contemporan – pe un drum (nu neapărat de mijloc) ce leagă, prin sinuozități, întortocheri și rafinate dozări de nuanțe, absolutul totalitarist al lui Andrei Pleșu și relativismul deconstructivist al lui Derrida. Noțiunile „tari“ ale filozofiei – esență, sens, ordine, adevăr, finalitate – lipsite aici de rigiditatea tradițională, capătă o consistență greu de definit, între soliditate și fluiditate. Discursul este curgere dialectică seducătoare; îi este străin pozitivismului separațiilor extreme, al dihotomiilor stabile, apodictice (de tipul bine - rău, virtute - viciu). Volumul evită atât structura împietrită a tratatului, cât și organizarea aleatorie a reflecțiilor eseistice fragmentate. Minima moralia se definește ca o carte în căutarea sophiei (înțelepciunii), ca o maieutică pe care autorul o exercită asupra sieși și asupra cititorului. Pas cu pas, conform unei detectivistici (introspective și prospective) bine conduse, desprindem alături de eseist semnificațiile neconvenționale și nonconformiste ale unor sintagme precum „competența morală“ sau „lege morală“ și descoperim cu fascinație cum se armonizează concepte presupus incompatibile ca ordine și libertate, destin și creație individuală sau personală. Competența și autoritatea morală nu înseamnă priceperea specialistului academic, fiindcă nu se reduce la o manevrare meșteșugită a unor instrumente intelectuale și „nu se dobândește prin lectură și prin hermeneutica istorică“; nu are nimic de-a face cu simțul comun, care se mulțumește să se supună unor imperative fără să le înțeleagă, preluând legea în litera nu în spiritul ei; și, în fine, este incompatibilă cu existența omului ireproșabil, pentru că acesta, ca și sfinții, se situează „dincolo de bine și de rău“, în zona unde s-a încheiat de mult deliberarea etică.

Adevărata competență morală, specifică „fiului risipitor“ pocăit, se manifestă ca experiență a rătăcirii asumate, în miezul dezbaterii etice, „acolo unde există criză, defect moral, cădere“. Aspirația spre redresare morală, reunind spiritul critic și iertarea, umilința purificatoare și înălțarea, are drept corelativ nevoia de ordine, înțelegerea și acceptarea necesității. Legea morală se instituie ca un pact (opus celui faustic), ca o „negociere“ între umanitate și absolut – „o colaborare a maximei aspirații umane cu maxima îngăduință a absolutului“. Legea morală nu este impersonală, nu este un șablon absurd, imuabil, aplicat (și având ca efect mutilarea) infinitei diversității a umanului; ea este „creație individuală, adaptare liberă la exigențele universalului“: „Omul individual este «sarea» absolutului. Și atunci, împlinirea legii morale echivalează cu a da gust rețetei cosmice, eliberând-o de entropia unui legalism dietetic“ (p. 29). Printr-o intuiție extraordinară, creștinismul anulează porunca, simbol al implacabilului veterotestamentar ce suprimă individualitatea, înlocuind-o cu pilda, cu modelul personal, iar discursul etic devine un discurs articulat și motivat prin trei teme ce țin de ontologia fundamentală: tema ordinii, cea a timpului și aceea a libertății. Un postulat al ordinii totale a realului neaga supoziția conform căreia universul este arbitrar, întâmplător, haotic. Existența, în ansamblul ei, este investită cu o semnificație dificil de descoperit la nivelul infinitezimal al episodului: „Înregistrarea dezordinii, adică a prezenței răului înăuntrul ordinii universale, echivalează, în definitiv, cu un viciu de perspectivă: este o formă de blocaj

în accidental, o fixare în episodic, o incapacitate cronică de a depăși ipostaza imediatului, pentru a gândi procesual ascultând macrorespirația dihaniei cosmice“ (p. 44). Într-un asemenea context, ordinea totală implică totala toleranță față de erorile etice ale individului, în aceeași măsură în care îi pretinde acestuia – aparent paradoxal din perspectiva determiniștilor – totala responsabilitate față de întreg universul („Sunt vinovat pentru tot“, crede starețul Zosima). Astfel se instituie, mai mult decât o etică a raporturilor cu celalalt, o etică a sihăstriei – „etica lui Robinson“ – norma morală ajungând să fie considerată „nu ca «igiena» a omului social, ci o răspundere a omului muritor“. „Teorie generală a destinului“, etica definită și circumscrisă de volumul lui Andrei Pleșu contrazice – subtil și convingător – recea morală kantiană a datoriei sau etica aristotelică limitată de fapt la un cod social. Etica – susține eseistul – presupune „inteligentă și talent moral“ și exclude simultan „cerebralitatea speculativă“ a filozofilor și „emotivitatea decerebrată a unor religii atinse de degenerescență“. Este o etică a opțiunii, a „luminii calde“, a raționalității care nu desparte violent gândirea de sensibilitate, căutând nu un adevăr abstract și gol, ci „adevărul trăit“: „... o morala nu este posibilă decât dedusă dintr-o experiență a iubirii, dintr-o angajare, din aderența la un crez, la o doctrină, la un om, la un zeu“ (p. 106).

În altă ordine de idei, editia întâi a acestei lucrări a apărut la Editura „Cartea Românească“, București, 1988, cu alte cuvinte, în plină dictatură ceaușistă. Fie, doar prin acest eseu, Andrei Pleșu demonstrează că este o personalitate de mare valoare a culturii românești. Îl recomandă și studiile: absolvent al Academiei de Arte Frumoase, cu doctoratul în Istoria artei, sau lector universitar în domeniul arta românească modernă și istoria criticii de artă, apoi, din anul 1990, Profesor la Facultatea de Filosofie a Universității București. A avut privilegiul extraordinar de a fi în cercul de „tineri aleși“ de Constantin Noica, un veritabil „antrenor cultural“, care a avut un rol determinant în evoluția lor. Mentorului său îi este dedicată, după cum am mai spus, această carte. Prin erudiție și talent, Andrei Pleșu are dreptul și datoria să prezinte public rodul preocupărilor sale intelectuale. Ne avertizează însă de la început, în *Câteva precauții și lămuriri*, că refuză „cu toată energia, postura știutorului care deține rețete de viață și le poate livra la cerere.“ (p.10)

Cartea este împărțită și structurată în nouă capitole, iar fiecare capitol este judicios sintetizat în preambul cu principalele idei - forță care ne previn asupra conținutului. Este și acesta un mod inteligent folosit de autor în a-l orienta pe cititorul mai puțin familiarizat cu adâncimile și profunzimile filosofiei.

Primul capitol intitulat *Competența morală*, prilejuiește autorului, ca și pe parcurs de altfel, priceperea autorizată de a pătrunde, scormoni, analiza și a prezenta nuanțat - într-o continuă raportare la calitățile sau defectele morale - propriile sale raționamente. Astfel, competența morală este singura pe care nimeni nu și-o contestă, cu toate că în unele domenii în care ar trebui să aibă cunoștințe, se recunoaște cu nonșalanță incompetența, ceea ce nu este tocmai măgulitor. Judecata și sfatul reprezintă falsa autoritate morală. Ele sunt practicate ca substitut al actului etic, ca modalitate de a refuza să-ți ajuți semenii, considerând ca fiind suficiente doar vorbele. Dacă există totuși competența etică reală, cine o întruchiează?, se întreabă și ne întreabă autorul. Există specialiști în etică, având competență etică, dar care nu au competența și autoritate morală, deoarece acestea din urmă nu se dobândesc prin lectură. Etica este considerată o „știință“ oarecum paradoxală, deoarece vizează mai mult înțelepciunea decât știința propriu-zisă. Ea stă sub misterul destinului deoarece surprizele, răsturnările de situație, victoria improbabilului, sunt fenomene conștiente. Sunt puse în discuție și analizate în continuare alte aspecte precum simțul etic și simțul comun, irelevanța morală a omului ireproșabil și insuficiența morală ca fenomen original al eticii. Capitolul se încheie cu un – Adaos - cu titlul *Competența morală, iertare și progres moral*. În câteva pagini sfera competenței morale se îmbogățește. Perimetrul acesteia este stratificat în patru părți (a, b, c, d). Etica ia ființă la nivelul c), unde competența morală propriu-zisă este definită

prin conștiința dezorientării, ca experiență a rătăcirii asumate. Sunt aduse în discuție vinovăția morală, iertarea, ca și circumstanțele progresului moral. Analiza autorului, exemplar de limpede și de rafinată înțelegere deschide perspectiva unor realități percepute de simțurile noastre, dar neînțelese până acum. Este ca și cum ai descrie unui om legat la ochi obiectele din jur pentru ca, mai apoi, să-l lași să vadă.

Legea morală este denumirea celui de-al doilea capitol, care începe cu prezentarea istorică și filosofică a ceea ce se numește spațiu moral. Chiar și termenul “ethos” din care provine denumirea eticii, înseamnă, printre altele, și locuință. Acesta implică componența spațială și arhitecturală a termenului. Autorul manevrează cu uimitoare și aparentă lejeritate, cu noțiuni filosofice și etice, descompune în raționamente problema în spațiul moral și definirea acesteia în diferite circumstanțe. Este analizată - legea morală (apariție, acțiune, efecte), conduita morală, în strânsă legătură cu spațiul de locuit. Individualul ca obiect al legii morale reprezintă o concluzie ce a rezultat din dezbateri. Ea îi prilejuiește autorului să coloreze discursul cu o sintagmă sugestivă: “Omul individual este sarea absolutului”. În *Adăpostire și locuire* sunt prezentați cei doi termeni și diferențele mari dintre ei. Pe când adăpostirea reprezintă un dat natural, locuirea implică efortul creator. “Legea morală nu poate fi obținută inductiv”, ne va fi demonstrată în paginile următoare, printr-o multitudine de exemple. În finalul capitolului legile sunt personificate; ele prind corp și vorbesc ca niște ființe aievea și se manifestă printr-un comportament complex și diferențiat, în funcție de “partenerul” cu care au de-a face.

Capitolul al treilea, *Ordine, libertate, timp*, pune în dezbatere subiecte privitoare la lege și model, dimensiunea speculativă a eticii, conceptul ordinii totale, conotația temporală a ordinii, răul ca hipostaziere a episodului, obsesia și limitele libertății, judecata morală și problema timpului. Discursul este abil purtat, încât problematica greoaie pentru neavizați capătă sens și ițele se descâlcăsc. Prin cele trei teme fundamentale: a ordinii, a timpului și a libertății, discursul etic evită pericolul marginalizării, deoarece intersectează decisiv sfera ontologiei fundamentale. În “excursul” din finalul capitolului, *Falstaff și timpul sublunar*, îi prilejuiește autorului o analiză psihologică a personajului, în care accentul este pus pe trăsăturile morale. Falstaff nu este un personaj solar, fără complexități și mistere, ci lunar, în care principalele lui atribute sunt noaptea și melancolia; întreaga comportare o dovedește, chiar și masivitatea lui sau obsesiile legate de scurgerea timpului. El este parabola absolută a lunii, pe care o întruchipează: dulce și amară, adevărată și falsă, vitează și lașă, și prin definiție, trădătoare.

În *Dinamica principiilor neutre* (capitolul patru), problema morală pune în discuție tragicul opțiunii, drama imediată a vieții în a alege între absolutismul virtuții și abisul viciului. În realitate însă, totul este relativ, nu există virtuți pure; sunt doar niște principii neutre, care așteaptă să fie modelate. (“Virtutea este buna administrare a unui principiu neutru.”). Între păcatele coborâtoare (vicii) și păcatele urcătoare (virtuți prost practicate), principiile neutre sunt singurul reper cert. Prelucrate cum trebuie, devin armonie; prost practicate, sunt dezacord, și din ele derivă virtuțile sau, după caz, viciile.

În capitolul cinci, numit *Inteligență și talent moral* Dezbateri morală este purtată pe un teritoriu în care aspirația etică este discutată circumstanțial, de aceea se militează pentru o etică circumstanțială. Pentru ca virtutea să devină o realitate pozitivă, este nevoie de adevăr trăit care să-ți aducă o mai bună înțelegere a lumii, dar nu orice adevăr, ci “un adevăr al intelectualului adus în inimă”. Etica adevărului trăit presupune că virtuțile intelectuale se întrepătrund cu virtuțile morale. Ar fi necesar, în epoca modernă, de o reabilitare a virtuților intelectuale, deoarece intelectualul a devenit din virtute, un soi de păcat. Apoi, este nevoie de talent moral pentru cultivarea virtuților. Lipsa talentului este suplinită de simțul datoriei, formula de minimă rezistență a faptei morale. De aici rezultă conduita paradoxală a adevăratului sfătuitor. Un bun sfătuitor nu are convingeri normative; el se adaptează

interlocutorului, are talentul de a alege tonul, teza și argumentul pentru a pătrunde în intimitatea celuilalt. Primul excurs își propune să dezbată cele două noțiuni: *talent și înțelepciune*. Talentul care nu este orientat spre înțelepciune nu este talent adevărat, iar înțelepciunea care nu știe să farmece și să convingă, nu este nici ea înțelepciune adevărată. Al doilea excurs, *Sensul culturii în lumea contemporană*, este textul unei conferințe ținută de Andrei Pleșu în anul 1982, la Lugoj - Timiș. Este pusă problema culturii și a sensului culturii în lumea contemporană. Încearcă să definească evoluția culturii, să descrie omul de cultură prin răspunsurile date de Constantin Noica, care i-a prezentat patru motive pentru care merită să faci cultură. Toate reflecțiile îl determină să spună că umanitatea este o specie a intervalului, iar cultura este cea mai adecvată modalitate de a subzista în condițiile intervalului.

În capitolul șase, intitulat *Judecata morală și problema destinului* sunt puse în dezbatere noi subiecte la fel de interesante. Este prezentată etica drept o teorie generală a destinului, deoarece “a sta sub destin” este un semn al omenescului. În afara destinului stau animalitatea și zeitățile.

În capitolul opt, intitulat *Etica lui Robinson (1)* Singurătatea, ca tărâm constitutiv al eticii, este chiar principiul ei. Exemplul lui Robinson Crusoe izolat pe o insulă, îi prilejuiește autorului reflecții diverse. La întrebările de la început, dacă singurătatea suspendă tema eticului, sau dacă există o etică a sihăstriei, se răspunde în continuarea cuprinsului cu formularea unor răspunsuri desprinse din experiența de viață trăită de Robinson. Așa întâlnim conștiința și ursita, care par să-i regleze existența, analizate separat sau în interdependență, instinctul moral, căința, recunoștință, ca beneficii morale, cele mai timpurii ale singurătății. Prin apariția lui Vineri se recuperează alteritatea reală cu celălalt, pierdută atâta vreme.

În capitolul opt, numit *Darul lacrimilor (Etica lui Robinson) (2)* Încercarea singurătății îi provoacă eroului solitar plânsul. Lacrimile îl podidesc într-o evoluție firească. Plânge când se compătimește pentru soarta pe care a avut-o, lacrimile îi curg șiroaie, zice el. Când apar, ca prin miracol, spicele de orz, ochii i s-au umplut de lacrimi deoarece i s-a înduișat inima. Sunt lacrimile minții cunoscătoare și recunoscătoare. Robinson va ajunge să se poată socoti salvat, să învețe să plângă “cu judecată”. Asta pentru că “lacrimile sunt curcubeul de după potop, prisme cristaline care analizează lumina. În numele lor, Robinson se poate întoarce în lume, pentru a o civiliza...” În continuare, Andrei Pleșu analizează personajele din piesa Titus Andronicus, de William Shakespeare. Lacrimile celor ce plâng au rol de solvent al mineralității. Topesc, spală, dar și fertilizează. Lacrima are putere precum apa de a stinge “toată văpaia mâniei și a iuțimii”. Plânsul are un aspect răcoros, ca și apa, și unul fierbinte, ca focul - dizolvă și călește - până când sarea devine cristal.

În ultimul capitol, *Minimalism etic*, autorul își motivează titlul eseului *Minima moralia* dintr-o respectuoasă antipatie față de Aristotel, cu *Magna Moralia*, zice el, și apoi dintr-o reținere, care-i dovedește modestia. Consideră că cele scrise fac parte, mai degrabă, dintr-o pre-etică ce stimulează preocupările etice. Pune în discuție problema mediocrității morale și oferă spre dezbatere două exemple: ipocrizia morală și carența spontaneității morale. Minimalismul etic este înțeles ca o analitică a mediocrității morale, ceea ce și-a propus, și nu problematica marilor catastrofe sau culpe morale de care s-ar ocupa “marea” etică. Ipocrizia morală este considerată maladia cea mai răspândită; un fel de gripă de care nu se moare, dar de care nu se scapă. Ipocritul confundă morala cu discreția, el salvează aparențele, nu-și regretă relele, își confecționează o poză adecvată pentru fiecare ocazie. La fel se întâmplă cu spontaneitatea morală. Ni se vorbește apoi despre actul etic și reacția etică, despre impulsivitate sau lipsa de spontaneitate, despre naivitate. Alt argument pentru *Minima* din titlul lucrării, precizează Andrei Pleșu, este acela ca “nu este morala unui edificat”. Și încheie: “*Minima moralia* este o suspinare, o chemare și o negare pentru sănătatea morală care-i lipsește autorului.”

În încheiere, vom concluziona că în pagini puține și dense, din goana unui condei ce urmează cu agilitate mișcările suple și rezezi ale ideilor, Andrei Pleșu schițează un posibil proiect al unui umanism, ce încearcă să restituie omul în integralitatea sa, să redea fragmentului demnitatea de detaliu semnificativ în scenariul fiecărui destin, să reafirme centralitatea sensului și substanțialitatea semnelor ce compun „textul“ mundan. O cultură neatinsă de „lupertrofia formalismului logic“, de obsesia schizoidă a semnelor fără nici un referent, de solipismul unei perpetue autoreferențialități este, consideră Andrei Pleșu, o soluție a trăirii în interval: cultura se constituie astfel ca drum către valorile de dincolo de ea (de la acelea ale cotidianului până la cele ale sacralității), mai degrabă decât ca scop în sine. Așadar, Cultura „este cea mai bună mijlocire atunci când îți lipsește nemijlocirea“, suport moral pentru fiul risipitor, a cărui condiție – și dificultate de fiecare clipă – este opțiunea. „Minima moralia este o suspinare, o chemare și o rugare pentru sănătatea morală care-i lipsește încă autorului“ (p. 162). Și lumii în care trăiește...

Stelian Gomboș